

מלחמת השפות

מארץ ישראל בא אלינו קול-קורא עז ונמרץ: "מלחמה בעד בית-הספר העברי, בעד שפתו הלאומית של עם ישראל!"

תנועה עזה וגדולה הולכת ומתהווה בערים ובמושבות בארץ אבות. התאחדו הורים ומורים, זקנים וצעירים מכל המפלגות ומכל הזרמים בסיסמה אחת: "גאולה תהיה לבית-הספר העברי!"

לא מתמול שלשום היא המלחמה בעד זכיותיה של שפת התורה והנביאים בא"י. זה יותר משלשים שנה שטובי עמנו וחלוציו בארץ אבותינו נלחמים בחורף נפש בעד תחית שפתנו בבית ובהוץ. עוד בשנות השמונים באה האליאנס בשטה גדולה ומסודרה להשליט את הרוח הצרפתי בבתי-הספר העברים ובמשך עשרות שנים התנהלה מלחמת אחים זו. לאט לאט, שעל אחר שעל, כבשה לה השפה העברית את זכות קיומה ובעוז ובאמץ לב עמדו חלוצי הרעיון העברי על משמרתם ויצאו בעטרת נצחון. אמנם עוד לא היה הנצחון שלם, עוד נשארו הרבה מערכות בידי בעלי הרוח הזר, מגדי העברית – אבל הרעיון העברי נצח, הוא חדר אל החיים הארצי-ישראלים ובסס לו מעמד איתן בחיי העם. המורה העברי נצח, ועוד לפני שתים עשרה שנה היתה כבר השפה העברית בא"י לצורך חיוני ומוחשי כל כך עד שכל מי שבא להניח יסוד לבית-ספר או לאסכולה עממית בא"י בא לידי הרגשה והכרה ברורה: עתידו של בית-הספר תלוי בגורלה של השפה העברית. רק ע"י השלטה גמורה של השפה הלאומית אפשר לבסס ולבצר את בית הספר העברי.

בית הספר העברי בארץ ישראל היה במשך הזמן לאחת ההופעות היותר חשובות בחייה הצבוריים והמדיניים של היהדות הארצי ישראלית. דור חדש הקים לנו בית-הספר הזה, דור צעיר ורענן, דור בעל תרבות לאומית וחנוך אנושי, דור הקשור אל עמו וארצו. הרבה תקוה הביא ביה"ס העברי בא"י בלבות בני עמנו. ולא רק בא"י כי אם גם בכל תפוצות הגולה ראינו את אורו הולך וגדול, בו ראינו הוה חי ועתיד בהיר בשביל עמנו וארצנו.

לפני עשר שנים הופיעה חברה חשובה חדשה על שדה הפעולה בא"י – באה חברת "העזרה" (הילפסספערין)¹ וצריך להודות שבראשית הופעתה על הבמה העברית הכניסה זרם חדש בחיים ובחברה. בקורת-רוח הבטנו על החברה החדשה, שבראשה עומדים כמעט רבם ככלם יהודים מערבים מתבוללים, שהתיחסה באופן חדש לגמרי אל דרישות היהדות הארצי ישראלית. בצעדיה הראשונים הראתה "העזרה" שמכירה היא בערכה של השפה העברית. בנגוד להתיחסותה של האליאנס קבעה העזרה מן השעה

1. שמה המלא בגרמנית Hilfseverein der deutschen Jude הוקמה ב-1901 וזמן קצר לאחר ייסודה החלה בהקמת רשת חינוכית בארץ בראשותו ובהנהלתו של אפרים פהן-רייס.

הראשונה מקום גדול ורחב בשביל העברית בבתי ספרה. העזרה היתה גם החברה הראשונה שיסדה בא"י גני ילדים ששם היתה העברית השפה השליטה והיחידה. המנהל של החברה הד"ר פאול נתן הודיע לא אחת ושתיים באספות הכלליות של "העזרה", שהשפה העברית היא היסוד העיקרי בחיי ההוה והעתיד ביהדות הפלשתינאית והכיר את למוד השפה לא רק לצורך רוחני כי אם לצורך חברתי-איקונומי חשוב ומורגש בארץ ישראל. אמנם ידע ידענו, כי אין היהודים המערבים המתבוללים יכולים להפוך לפתע פתאם ליוצרי התחיה ולתומכיה הנאמנים של היהדות הלאומית. ידענו, שרק הרוח הפילנטרופי מעורר אותם לעבודה ולפעולה בארץ המזרח, אולם חיה חיתה בקרבנו התקוה והאמונה בנצחונה המוחלט של השפה העברית. אמרנו: נמתין ולא נכף עליהם הר כגיגית בדרישותינו הלאומיות השלמות. ראה ראינו, כי אם רק חפצים הם בחיים ובעבודה, אז מן המוכרח הוא שילכו אחרינו, לאט לאט, צעד אחר צעד ושעל אחר שעל, כי החיים העברים בא"י הולכים ויכולים ללכת אך ורק בקו מהלך אחד: "תחית ישראל שלמה וגמורה!"

וכה מצאנו לטוב לא רק שלא להתנגד למעשיהם החברתיים והמועילים בא"י של יהודי המערב המתבוללים, כי אם גם באנו לעזרתם ונתנו להם יד אחים. את טובי מורינו, חלוצי שפתנו מסרנו להם, קראנו להורים ולמורים שיתנו אמון בהם, במחשבה ובהכרה שעלינו יהיה לעמוד על המשמר בעד הרחבת השפה העברית, בעד גדולה ושכלולה ולמשוך, אפוא, אלינו באופן כזה את כל הכחות הריאליים העוזרים לחזוקו ולהרחבתו של הישוב העברי.

אין אנו יודעים בברור את הסבות אבל עובדה היא, שבמשך שתי שנים האחרונות באו שנויים נכרים בשאיפותיה הפדגוגיות של חברת עזרה. מכל עברים באו לעתים תכופות תלונות חרישות והתאוננות מרה, כי מיום ליום מקפחים בבתי הספר של העזרה את זכיותיה של השפה העברית. המחאות אמנם לא קבלו אופי פומבי ולא התפרצו לחוץ, אבל במסתרים הלכה ההתמרמרות הלך וגדול. גם בקרב המורים הכי אופטימיים, הובעה ההכרה, שחברת "העזרה" מתכוונת להביא באופן סיסטמטי שנויים בפרוגרמה לשם המעטת הלמודים העברים ולהרחבת הלמודים הגרמנים. ההתעוררות בקרב חוגי המורים הלכה וגדלה במדה מרובה ורק בקושי גדול עלה בידינו לעצור מבעד התפרצות ומחאה גלויה. עוד לפני שתי שנים השתמשנו בכל האמצעים במועצות ואספות שונות כדי להשקיט את הרוחות בתקוה ובבטחון שע"י משא-ומתן אפשר יהיה להוכיח את בעלי "העזרה" ולהשפיע עליהם. ועוד לפני שנה הגיש מרכז המורים בא"י להנהלת "העזרה" תזכיר בחתימות כמעט כל מורי בתי הספר. בממורנדום הזה הביעו המורים את השקפתם הלאומית והאידיאלית על תעודת החברה בא"י, הרימו על גס, שהעזרה היא החברה

2. תר"ז-תרפ"ז. ראשה של החברה למעשה. פעיל היה שנים רבות בחייה המדיניים של גרמניה (בסוף ימיו בסוציאל-דימוקרטיה). היה בעל זיקה לארץ-ישראל ולעברית עם שביקש לכוון את זו לאפיק המדיניות הגרמנית במזרח התיכון.

היהודית אשר ע"י הגורל ההיסטורי נתנה לה האפשרות לגשם את השאיפות העממיות האצורות בלבות העם ולהביא לתחיה את הרעיון הלאומי והחברתי בא"י על ידי שכלול החנוך של הדור הצעיר. על הממורנדום הזה, שמהחל ועד כלה היה נכתב בהתייחסות של כבוד והכרת תודה ל"העזרה" בעד כל פעולותיה, לא קבלו המורים כל תשובה או שהטיפו להם דברי תנחומין והבטחות שונים של מה בכך והבקשה בדבר בקרת הפרוגרמה נדחתה מזמן לזמן.

בראשית שנת 1913 גברו רגשי היאוש בקרב החוגים הלאומיים בא"י, האמונה בכוונותיה הטובות של "העזרה" התרופפה לגמרי – והנה רעיון יסוד הטכניקום בחיפה ובית הספר הריאלי על ידו קבלה צורה בולטת. התקוה בהתגשמותו של הרעיון הגדול הזה נראתה לפני כל היהדות בארץ ובגולה כדבר ריאלי העומד לצאת לפעולות בעתיד הקרוב. ובמצב הרוח של הזמן ההוא נתקבלה ההחלטה הידועה של הקוראטורים מישיבת 26 אוקטובר שנת 1913, אותה ההחלטה המחפירה שעוררה כל כך הרבה התמרמרות והתרגשות בקרב כל שדרות עמנו בארץ ובגולה.

אפיית הוא העובדה, שבְּעוֹל לְאָמִי זֶה הַכִּיר וְהַרְגִישׁ גַּם אֶחָד הַמִּתְבּוֹלְלִים, מִבֵּין הַמְעַלִּים שְׁבָהֵם – הַפְּרוֹפִיסוֹר מֵרֵטִין פִּילִיפְסוֹן. הוא מצא לנחוץ להציע בישיבת הקורטורים, שלכל הפחות שני מקצועות – גיאוגרפיה והסטוריה – ילמדו בעברית בבית הספר הריאלי. ומענינת היא העובדה, שגם את ההצעה הזאת דחו בעלי ה"עזרה" בשתי ידיים. צריך לבאר לפני הקהל העברי, שלכל התנועה שנתעוררה בדבר מלחמת השפה לא היה קשר וחבור ישר אל הטכניקום שעתיד להפתח בחיפה. מובן מאליו, שדרישתנו להשליט את השפה העברית בטכניקום היא בעדנו שאלת חיים שאסור לנו לותר עליה. מלבד הכרתנו הלאומית, עלינו מוטלת החובה להתקומם נגד עלילות השוא שהטפילו על שפתנו העתיקה ועל הכח החיוני שבה. הדבר שהרגיז את לב כל יהודי לאומי הוא, שגם מבית הספר הריאלי העומד להוסד על יד הטכניקום גרשו את השפה העברית. אם לוקחים להם מגדי-השפה העברית את הרשות להעליל עלילות על שפתנו הלאומית שדלה היא ואין בה הכח החי הדרוש בשביל הלמודים המדעים הגבוהים, עלילה המעוררת רק לעג בקרב חוגי המלומדים של שפתנו וספרותנו העתיקה והעשירה – הנה

3. החלטה זו הייתה בת שלושה סעיפים:

(א) אין אנו קובעים שפת הוראה רשמית, שתוטל כחובה בכל המקצועות, שיהיו נלמדים במוסדות האמורים.

(ב) ללשון העברית תוקדש תשומת לב מיוחדת בהסכם עם אופיו היהודי של הטכניקום.
(ג) מדעי הטבע יהיו נלמדים בשפה הגרמנית, כדי ששפה זו, שהיא תרבותית ביותר, תשמש גשר להתפתחות המדע של העת החדשה.

כתוצאה מכך התפטרו שלושת חברי הקורטורים, שהתנגדו להחלטה זו: אחד-העם, שמריהו לוין ויחיאל טשלנוב. בכך נפתחה למעשה מלחמת השפות, הן מצדם של התלמידים והמורים והן מצדו של היישוב (אספות מחאה במקומות רבים).

4. תר"ו-תרע"ו. היסטוריון (ספרו על תולדות ישראל בזמן החדש תורגם לעברית) ופעיל בענייני ציבור יהודיים.

לגרש את השפה העברית מבית ספר בינוני, רק לב זר יכול היה להסכים לזה ברוח שקט. הישוב החדש הראה לעיני כל העולם, כי בנוגע לבתי ספר בינוניים מוכשרה ומסוגלה היא שפתנו לכל הדעות. תלמידי הגימנסיה העברית מתקבלים בכל האוניברסיטאות באירופה בלי שום פקפוק ומעצור וכל העולם הנאור אינו מסופק אף רגע, שבתי הספר הבינוניים בא"י, שבהם שולטת השפה העברית רכשו להם כבר את זכות הקיום באופן מוחלט ומצוין. מורים ופרופיסורים באוניברסיטאות באירופה הזכירו כבר מעל הקתדראות את בתי הספר העבריים בא"י שהעברית שלטת בהם, לשבח ולתהלה, בתור דוגמה של טפוס בית ספר בינוני נורמלי, המחנך ומגדל דור צעיר בשביל קולטורה לאומית ואנושית.

התיחסותם של בעלי "העזרה" אל הדרישות העבריות עוררה כאמור, עוד לפני שנה, התמרמרות גלויה בקרב החוגים הלאומיים בא"י. א"י ידעה והרגישה עוד אז בברור, שאם תתקבלנה החלטות כאלה עלולות הן להמיט סכנה גדולה על כל הישוב העברי. בעמל רב ובהמון תלאות עלה הדבר בידם להביא את החנוך העברי תחת השפעת היהדות הלאומית ולעשותו למבצר כביר וחזק בארץ אבותינו. בעמל ובמסירות נפש עלתה בידי טובי עמנו לכבוש את ביה"ס הבינוני ולעשותו לעברי והנה באו לעשות פרץ במבצר הלאומי הזה ולהרוס ביד אכזריה את בנין העתיד. בצדק ראו רבים בנסיון הזה, להשליט בפעם הראשונה את הגרמנית בתור שפת כל הלמודים בביה"ס הריאלי בחיפה, סכנה רצינית בעד החנוך העברי. אם רק ע"י הלמודים בשפה הגרמנית אפשר להכנס להיכל הלמודים שבטכניקום הלא ברור היה בעיני שדרות העם שבאופן זה דוחים את ביה"ס העבריים לדיוטא תחתונה ונבראת על ידי זה איניציאטיבה רחבה להנהיג את השפה הגרמנית גם בשאר בתי הספר העבריים על חשבון העברית. ולא זה בלבד, בעד כל הישוב העברי ראו פה הארצישראלים סכנה. עלינו לזכור, שיסוד בתי ספר במזרח ע"י גתיני-חוץ לא היה נחשב מעולם בתור הופעה קולטורית גרידא, אלא שבראש ובראשונה רואים בזה מטרה ושאיפה פוליטית. ימים ושנים אנו עמלים לבצר מצבנו בקרב עמי הממשלה העותומנית בתור עם עברי, בתור חטיבה לאומית העומדת תחת חסותה של הממשלה העותומנית בדרישות לאומיות עבריות ובפוליטיקה עממית עברית בלי שום כוונת זרות ולהרחיק מאתנו כל חשד שעובדים אנו בארץ בתור סרסוריה ומחרחרי ריבה של איזו ממשלה אירופית, ופה באה ה"עזרה" באופן גלוי לעורר חשד נגד העם העברי בעיני הממשלה העותומנית, כי נכונים אנו לעשות את בתי-ספרנו ואת כל עבודתנו הפדגוגית-הלאומית לכלי זין בידי ממשלה זרה. תמימי דעים הם כל חוגי הקהל הארצישראלי, כי סכנה גדולה כרוכה לנו בצעד הזה.

כנגד ההחלטה המחפירה והמעציבה, כי "בהטכניקום ובביה"ס הריאלי בחיפה לא תהיה שום דריסת הרגל להשפה העברית"! מחו שני באי-כח הציונים בהקורטוריום הד"ר יחיאל צ'לענאווי והד"ר שמריה לוינסקי וגם מר אשר גינצבורג (אחד-העם) בדרך היחידי

5. תרפ"ג-תרע"ח. מראשי הציונות הרוסית.

6. תרפ"ז-תרצ"ה. מטיף לאומי במשך שני דורות. ממייסדי הוצאת הספרים 'דביר'.

שנשאר להם: לצאת מן הקורטוריום. אם כל אזהרותיהם והוכחותיהם על דבר ההתרגוזה הלאומית שתתעורר על ידי זה בקרב הישוב החדש בא"י, על דבר כל הסכנות הצפויות לנו מתוך החלטה מעציבה זו – אם כל אלה נשאר כקול קורא במדבר, לא יכלו שלשת האנשים האלה להשאר יותר בתוך הקורטוריום ולשאת ככה עם מנדי שפתנו את האחריות הגדולה בעד ההחלטה הזו. אין ספק, כי ביציאתם מן הקורטוריום כונו שלשת האנשים האלה לא רק אל רצונם ומהלך רוחם של כל חברי הועד הפועל הציוני הגדול, אשר בישיבתו מן יום 25 נובמברי הביע הסכמה גמורה לצעד הזה, כי אם גם לרצונם ושאיפותיהם של כל חובבי עמנו וארצנו. עדים הם רגשי התודה והבעת אמון שקבלו מכל פנות ישראל למאות ולאלפים בא"י ובכל תפוצות הגולה.

בראש וראשונה נתקבלה יציאת-מחאה זו בהסכמה ושמחה גדולה בערים ובמושבות ישראל. היהדות הארצי-ישראלית הרגישה את הכאב והצער שהסבו לה אנשי חסדה ומיטיביה המתבוללים ממערב. ההחלטה הזאת הרגיזה את לבות טובי העם לא רק משום שהיא אי-לאומית וחוטאת כנגד רצונה של היהדות – ההחלטה הזאת היא גם אי-אנושית וחסרת בסיס מוסרי. אפשר היה להבין את שאיפותיה של ה"עזרה" הגרמנית להרכיב את הקולטורה הגרמנית על ילדי בני ישראל בחזקה לו היה הטכניקום בנינם וקנינם של יהודי גרמניה. כמובן העובדה של נתינת כסף אינה מצדיקה שום דרישה אויטאקראטית אך ורק משום שזהו רצון ה"מטיבים". אולם להשקפה משונה זו עוד אפשר היה למצא איזה צדוק הגיוני. אבל הלא דבר ידוע הוא, שבנוגע להטכניקום היתה השתתפותה של ה"עזרה" בתמיכות פינוסיות מועט שבמועט. כידוע, שכמעט כל הכספים שנתקבלו לטובת בנין הטכניקום נתנו רובם ע"י יהודי רוסיה ואמריקה. את היסוד הראשון לבנין הנהדר הזה הניחו יהודי רוסיה. יורשי וויסוצקי היו הראשונים שהקדישו לזכר אביהם ר' קלונימוס זאב וויסוצקי ז"ל את הסך של חצי מיליון מארק בערך לתכלית בנין הטכניקום וביה"ס הריאלי על ידו. ככה הונח היסוד למוסד וויסוצקי, שלתוך ההנהלה שלו נכנסו אח"כ מר אחד העם והד"ר שמריה לויץ. הרעיון הלאומי היפה הזה הלהיב כל-כך את לבות הרבה מבני עמנו הרחוקים והקרובים עד שמצא לו הד נאמן גם בקרב היהדות האמריקנית. לא עבר זמן רב והנדבן והעסקן הידוע מר יעקב שיף מניוארק נדב 160.000 דולר ובאופן זה נכנסו אל הקורטוריום גם אחדים מבאי כחם של יהודי אמריקה. ככה ראינו לפנינו חזיון מרנין לב: בשביל בנין העם בארץ האבות העתיקה התאחדו בנים נאמנים לעמם משתי קצות הארץ, מרוסיה ואמריקה.

העבודה בשביל עניני העם אינה דורשת כל הכרת תודה בשביל עושיה, אבל כדאי לצין: מי העיר את הלבבות הנרדמים ומי קרב רחוקים בעד עבודה זו בשדה התחיה?

7. ביום זה הגיע גם פאול נתן לארץ והתנהגותו החריפה עוד יותר את המאבק.

8. תקפ"ד-תרס"ד. נדבן יהודי ברוסיה, שתמך במיוחד במפעלים תרבותיים-ספרותיים.

9. תר"ז-תרפ"א. איל-הון יהודי, נדבן, מראשי יהדות אמריקה.

הלא כה היו דברי הד"ר פאול נתן באספה הכללית של "עזרה" שהיתה ביום 28 מאָרץ 1909: "באופן מיוחד הקדיש הד"ר ש. לויך את כחותיו בשביל המוסד החדש הזה. הוא בעבודתו הנמרצה רכש את הסימפטיה של יהודי אמריקא לטובת רעיון בנין טכניקום בחיפה. בכלל פעל גדולות בשדה החנוך בקרב אחינו במזרח. זהו דבר גדול עד מאד. בעד עבודתו הפוריה והמצוינה של הד"ר ש. לויך אנו מביעים לו את תודתנו הנאמנה".

להפצת ולהרחבת הרעיון של בנין הטכניקום בחיפה הקדישה ההסתדרות הציונית את מיטב כחותיה. מלבד הד"ר ש. לויך נכנס אל הקורטורים אח"כ גם הד"ר יחיאל צ'לענאוו. הקרן הקימת לישראל נדבה את המגרש לבנין הטכניקום בסך של 100.000 פראנק. הועד הפועל הציוני קצב גם תמיכה שנתית בשביל הטכניקום. ההסתדרות והעתונות הציונית עוררו תעמולה רחבה בשביל הרעיון הזה עד שכמעט היה לקנין כל שדרות העם. ולא רק בהמצאת הכחות העובדים והאמצעים לבד יש לה להסתדרות הציונית החלק היותר גדול בעבודה החשובה הזאת – הד"ר ש. לויך התבונן בעין צופיה למהלך כל העבודות בחיפה ותחת השגחתו הזריזה נגמר כמעט כל הבנין. כלנו חשבנו כי רעיון אחד ורצון אחד מאחד את כלנו בעבודה הכלכלית העממית הזאת. בטוחים היינו שחברת "עזרה", שהראתה לפנינו שמתחשבת היא עם דרישותיה הלאומיות של היהדות הארצי-ישראלית תלך לפחות בדרכה זה גם בקביעת הלמודים בטכניקום. איש מאתנו לא יכול היה לחשוב שנגשת העזרה בלב זר ובכונות זרות אל הבנין הגדול הזה. הלא רק דעת הקהל הלאומית שעוררה חבה ואהבה לרעיון הטכניקום יצרה את האפשרות למצוא בין העם את הכחות הריאליים לגשם את הרעיון. בדעת-הקהל הזאת, שנבראה בעיקרה אך ורק על יסוד האהבה לשפה העבריה ולתחיתה הקולטורית בערש-מולדתה, השתמשה ה"עזרה" ימים על שנים. ואם באה ה"עזרה" בכונותיה הזרות – הלא היתה זאת איקספלואטציה של דעת הקהל באופן היותר מעציב.

בעד יודעי דבר לא הביאו המאורעות האחרונים שום חדש. בין החוגים היודעים הרגישו נה מכבר, ש"העזרה" באה בין המצרים: העזרה היתה מביטה על כל עבודותיה בא"י רק מנקודת ראות פילנטרופית ובחייה הפנימיים נשארה זרה לכל החיים החדשים ההולכים ומתקמים בארץ אבות. היא שכחה, ששואפת היא היהדות הארצי-ישראלית להתפתחות טבעית, שכחה, שקם לנו דור חדש צעיר ורענן, שאינו יודע את חצאיות הנשמה של הגלות ושואף לחיים טבעיים ושלמים. ה"עזרה" הכירה וראתה עוד לפני שתי שנים שאם חפצה היא לחיות ולעבוד, עליה ללכת עם זרם החיים המתפתחים ולתת ליהדות הארצי-ישראלית את ביה"ס הדרוש לה, כלומר: לגשם את הפרוגרמה הלאומית הציונית בביה"ס העברי. אבל יחד עם זה הכירה "העזרה", כי בצעד זה היא ממיתה בעיקר את רעיון ההתבוללות של יהודי המערב. היא ראתה לפני שני דרכים: ללכת קדימה, שלובת זרוע עם היהדות הארצי-ישראלית ולפתוח את דלתות בה"ס להתפתחות חיים עבריים שלמים, או ללכת אחורנית. ללכת קדימה לא יכלה – ותלך אחורנית.

אין ספק, כי התיחסותה של היהדות הארצי-ישראלית אל החלטת הקורטורים היא

אחת ההופעות היותר משמחות והיותר מענינות שבהיסטוריה הישראלית החדשה. ארץ ישראל השמיעה את קולה באופן כל-כך עז ונמרץ, עד שבלי משים התעורר רגש של שמחה בכל מקום שאחינו בני ישראל נחתים שם למראה האור החדש, לניצוץ התקוה המזהיר שבא מהררי ציון. הורים ומורים, תלמידים מכל בתי הספר, זקנים וצעירים התאחדו ויעשו יד אחת. ברצון ובהתלהבות, יצאו להגן על שפתנו הלאומית. חזיון מרנין לב היה לראות בראש הלוחמים את טובי המורים העברים, ראשיהם וזקניהם ואחריהם ילדי ישראל, רבים ותמימים שבאהבה טהורה הלכו אחרי מוריהם ודחו באמץ לב נפלא את הפתויים לבגוד בשפת עמם שאהבו.

בעלי העזרה הרגישו והכירו, כי שעת סכנה באה לעבודותיהם ושאיפותיהם בא"י וחיש מהרה נשלח הד"ר נתן לא"י לעשות שם "סדרים". והעובדה ששב הד"ר נתן כלעומת שבא תכתב לדור אחרון.

הלא כן מודיע מרכז המורים בהודעה רשמית ע"ד בואו של הד"ר נתן:

"בראשית המלחמה בעד השפה העברית בא לא"י הד"ר פ. נתן. כלנו שמחנו לבואו בחשבנו שהוא לא יוכל לבלי לשים לב לדרישת הקהל הארצי-ישראלי בדבר השלטת העברית בבתי-הספר. לא מצאנו לנחוץ לשלח אליו מלאכות רשמית, אבל השתדלנו שאנשים פרטיים שונים יבררו לו את המצב הנוכחי. מכל הדברים והשיחות נוכחנו שה' נתן חפץ רק להרגיע את הרוחות ושהוא מתנגד נגד גמור לדרישותינו. הוא דרש הכנעה גמורה בכל בתי-הס ואמר שאח"כ יהיה אפשר לדבר על אדות שנויים. הבטחות יותר ברורות לא רצה לתת. הוא סרב ג"כ להצעת ה"ה דיונון¹⁰, הופיין¹¹ וגלוסקין¹² לסדר אספת בא"י כח מוסדות שונים, כדי לעמד על דעת-הקהל האמיתית. הוא היה בטוח שהוא יודע את דעת הקהל בא"י, מפני שהיו לו חתימות של "חכמים" ורבנים מסוג ידוע וקבל צירים מפועלים וסוחרים, מבלי לדעת שאלה הם אנשים שעובדים בבניני "עזרה" או קבלנים וסרסורים שעומדים בקשר מסחרי עם ה"אפרים כהן¹³. רק אחרי שיחות עם אנשים שונים נתרופפה אמונתו של נתן בדעת הקהל שלו והחל להבין את ההבדל הגדול שבין בעלי החלוקה שמביעים לו הסכמתם לעבודתו ובין הכחות האקטיביים הנלחמים בעד השלטת השפה העברית.

למרות אותות ההסכמה והחתימות שהיו בידי נתן לא השקטה התנועה והמשבר הלך הלוך והתגבר. מורי "עזרה" הגישו לו תזכיר בשם כל העובדים במוסדותיה של חברה זו בירושלים שבו הם דורשים להנהיג את השפה העברית בתור שפת ההוראה לכל המדעים. ה' נתן לא קבל את באי-כחם של מורי "עזרה", כי אם דבר עם רבים מהם עם כל אחד

10. מאיר דיונון (תרפ"א-תרצ"ז), ראש עיריית תל אביב. לפני כן ראש ועד השכונה.

11. אליעזר זיגפריד הופיין (תרמ"א-תשי"ז). תחילה סגן מנהל ואחר כך מנהל אפ"ק בארץ.

12. זאב גלוסקין (תרי"ט-תש"ז). ממייסדי רחובות, מנהל חברת 'פרמל' ועסקן היישוב.

13. אפרים כהן-רייס (תרפ"ג-תש"ג), מורה ומנהל רשת החינוך של חברת 'עזרה'. היה הדמות הראשית במלחמת השפות. כעושה דברה של חברת 'עזרה' כיוון לא במעט את עקשנותה ועמידתה מול הלוחמים את מלחמת העברית. בזכרונותיו עשה את שביכולתו להגן על צעדיו.

ביחידות והביע את התנגדותו לשטה הזאת, אע"פ שאמר שעל השאלות האלה אפשר יהיה לדון במשך הזמן. הוא השתדל להשפיע על כל המורים והעסקנים באמרו, שהוא היה המתוך בין הציונים והמתבוללים בגרמניה ושהוא פעל הרבה בעד הפצת השפה העברית בתור שפה מדברת. הוא אמר ג"כ, כי המלחמה הזאת תזיק להציונות, וגם לא נרתע מלהביע דברי איום כלפי זו האחרונה, אבל האיומים הללו לא השפיעו, וכמו כן לא פעלו דבריו, שהציונות התרכזה קודם בעבודה המדינית שנסתימה במשבר ועכשיו היא מתרכזת בעבודה לתחית השפה שתגמר אף היא באבעבועה של בורית".

אחרי שהמורים לא קבלו תשובה ברורה על דרישותיהם, שלחו 18 מורים מכתב שבו בקשו תשובה ברורה במשך ארבעה ימים והודיעו, שהם מתפטרים ומוכנים לעבד עוד בבתי-הספר שני חדשים, מפני שה' נתן התאונן על מורי העזרה ביפו שעזבו את עבודתם מבלי לשמר על Kündigungsfrist¹⁴. לא נגמר עוד התור של ארבעת הימים ונתן עם אפרים כהן באו בדברים עם מורים שלא חתמו על המכתב הזה והחליטו לפתח את הסמינר. באור ליום הפתיחה ערכו חגיגה בבית כהן שאליה הזמנו המורים ההולכים אחריהם וכשלושים תלמיד. על ביתו של כהן שמרו שוטרים בשעת החגיגה ושוטרים לוו גם את נתן בדרכו אל החגיגה, מפני שכהן הפחידהו בספורים ע"ד מעשי אלמות שלא היה להם כל יסוד. למחרת החגיגה, עשרה בכסלו בבקר נפתח הסמינר ושורה של שוטרים עמדו סביב הבית לשמר עליו ועל תלמידיו. מר ילין לא הזמן לפתיחת הסמינר וגם לא קבל הודעה ע"ד פתיחתו, אע"פ שהוא הפרורקטור במוסד הזה. אל השעורים באו שלשים תלמיד שבהם לא היה אף אחד מהמחלקה העליונה. התלמידים האחרים קראו לחבריהם שבגדו בהם דברי בוז ואחד מהם זרק דרך החלון חמר כימאי מסריח שהפריע בעד הלמוד. בלילה של אותו יום קבל ילין מכתב מאת נתן בהודעה ששאלת השפה והתפטרותם של המורים יכלה להתברר רק במועצה בברלין, אלא שהוא, נתן, מקבל על עצמו לשחרר את המורים תיכף מעבודתם עד בוא התשובה מברלין. והיות שתשובתו זו של נתן היתה רק לילין לא מצאו יתר המורים לנחוץ להתחשב אתה ואחדים מהם החליטו לבא וללמד ואחרים – לבא ולהפרד מתלמידיהם. כשבאו המורים המתפטרים ונכנסו לבתי-ספרם, בא אפרים כהן בלוית הקונסול הגרמני ושוטרים רבים והחלו לגרש את המורים. במחלקות קמה צעקה ובכיה של התלמידים והתלמידות. המורים משני הצדדים חרפו איש את השני ואחד המורים מצדו של כהן, ויצלר, חפץ להכות את הגב' פינצ'ובר המתפטרת, והיא נצלה מידו רק ע"י התערבותו של חיל תרכי. מרב ההתרגשות קמו הילדים וחפצו ללכת אחרי מוריהם, אך החילים סגרו את שערי בתי-הס ולא נתנו להם לצאת החוצה. מהומה גדולה היתה גם ברחוב שעל יד בה"ס. פרשים וחילים מזוינים פזרו את ההמון ואגשים אחדים הכו על ידיהם. כשעבר נתן ברחוב פגשה אותו קבוצת סמינריסטים בקריאת חרפה: פוי, ובקריאה שהוא מפיץ את התרבות הגרמנית בעזרת ג'נדרמים.

14. מועד לזמן מסוים, שבו מותנית ההתפטרות.

התערבות החילים והשוטרים עוררה התרגשות גדולה בכל ירושלים. קשה להבין, איך פולטיקאי ליברלי מכניס חילים לביה"ס של ילדים קטנים. ה' נתן לא הסתפק עוד באמצעים האלה וישתדל להסית בנו את הקונסולים וגם את הממשלה המקומית. הקונסולים הגרמנים בירושלים וביפו מאימים שיאחזו נגדנו אמצעים חריפים.

שערוריה זו, שחברה יהודית נאורה תלחם נגד מורים עברים שאינם מסכימים לדעתה בעזרת פוליציה וחילים מזוינים, בודאי מקרה בודד הוא בהיסטוריה החדשה שלנו. בעלי העזרה הראו בזה לא רק שרחוקים הם מהכרת ערכו של הרעיון הלאומי, – הם הראו גם שרחוקים הם מן רגש המוסר היהודי ומהרגשת הנשמה העברית. האנשים האלה התנפלו על מורינו חלוצי עמנו כעל שונאיהם הזרים, כעל בני אדם שאין ביניהם שום קרבה רוחנית ורגשות משותפים. ההתבוללות התגלתה פה לפנינו בתור חזיון אנטי-אנושי ואנטי-קולטורי ולא לחנם עורר המאורע המחפיר הזה התרגזות כל כך גדולה לא רק בא"י לבד, כי אם גם בכל השדרות של העם העברי, בכל תפוצות הגולה. העם העברי לא ישכח לעולם את העול והחרפה שהמיטה בזה ה"עזרה" על טובי מורינו ועל ארץ אבותינו.

בעלי ה"עזרה" לא הסתפקו בהסתת חילים ושוטרים נגד המורים העברים הלאומיים לבד – הם באו לשלוח יד בכל היהדות הלאומית. חזיון מעציב היה לראות איך התאספו שליחי ה"עזרה" בא"י עם הד"ר פאול נתן בראש כדי להשתמש בהטוכנות הטלגרפית להפיץ עלילות וכזבים נגד הישוב החדש והתנועה הציונית בקרב העתונות האירופית. השנאה המעוררת האפילה כל כך כל רגש של אחריות בקרב האנשים האלה, עד שלא חתו ממעשים מחפירים להסית בנו את דעת הקהל האירופית. אמנם, בהלחמם בתכסיסים כאלה ודאי ידעו והרגישו, כי אבדה להם כל תקוה למצוא הסכמה למעשיהם בקרב אחיהם בני עמם. לעיני כל התבל תארו את הציונים ושאר חלוצי עמנו בא"י בתור טרוריסטים ואנרכיסטים מחריבי דת ומפריעי מוסר. עלילות כאלה פזרו לכל קצוי ארץ נגד טובי המורים העברים בא"י שזה רק אתמול התגאתה בהם ה"עזרה" שבהם גדולתו ותפארתו של החנוך העברי. ובשעה ששליחי ה"עזרה" ישבו בא"י והקימו את ה"סדרים" לא טמנו עבדי ה"עזרה" גם בברלין את ידם בחיקם. בעשרות אלפים אכסמפלרים הפיצו פמפלט מכוער שבו הודיעו לכל העולם כי כל מלחמת השפה בא"י הוא רק מעשה ידי "היהודים הרוסים", שונאיה המושבעים של השפה והקולטורה הגרמנית. ידעו האדונים האלה שממיטים הם על ידי עלילה זו סכנה על הרבה משפחות יהודיות מרוסיה המתגוררות בגרמניה, אבל לא עצרו מעשות את מעשיהם אלה.

אבל על כל המעשים האלה נתנה א"י את התשובה הנכונה. בגאווה ובגאון עזבו המורים את מטה לחמם ובשמחה נלבבה מהרו ההורים לקחת את ילדיהם מבתי הספר של ה"עזרה" וימסרו אותם בלב גאמן ובבטחון נפש גמור למחנכיהם הלאומיים. בטחו חלוצי עמנו אלה לא רק בישרת שאיפותיהם ובנצחון מלחמת הקדש, אבל בטחו גם בהיהדות הלאומית בכל תפוצות הגולה כי לא תעזוב אותם בשעה שחרב חדה מונחת על רעיון

התחיה בא"י. ואחד מהחזיונות היותר נהדרים בחייו הקשים של עמנו הוא, שמכל קצויהם, ציונים ובלתי ציונים, כלם כאיש אחד קראו: "תחזקנה ידיכם!"

מרכז המורים והועד לחזוק החנוך העברי בארץ ישראל אחזו בכל האמצעים כדי למנוע בעד כל מעשי אלמות בקרב הקהל הנרגז. בקולות-קוראים נלהבים פנו אל הקהל הארצי-ישראלי בהודעה, שלוחמים הם רק באמצעים תרבותיים והודיעו גלוי, שכל מי שירשה לעצמו להשתמש באמצעים אחרים הוא עובד במזיד או בשגגה יד ביד עם מתנגדינו ומעשיו מביאים את הנזק היותר גדול להתנועה שלנו ולכל הישוב העברי בארץ ישראל. וכל מי שישתמש אפילו באיומים למעשי אלמות יוצא על ידי זה בעצמו ממחננו ועובר למחנה מתנגדינו.

היהדות הארצי-ישראלית יצאה להלחם בעד השפה העברית לא רק במחאות ונאומים לבד, כי אם גם בפעולה ועבודה: ביסוד בתי ספר עבריים חדשים ולהביא בזה גאולה שלמה לחנוך העברי בארץ ישראל.

זוהי אחת ההופעות היותר מזהירות בחיי הישוב החדש, שבמשך ימים מספר הכניסה ארץ ישראל העניה סכום של עשרות אלפים פרנקים מנדבות העם.

נוסד בית-ספר חדש ריאלי בחיפה, במקום בית-הספר של "עזרה", שצריך היה להפך בירח אפריל שנה זו מעברי לגרמני. כל תלמידי בתי-הספר של "עזרה" עם המורים בראש עברו אל בית הספר העברי החדש. בתי ספר חדשים נוסדו גם ביפו ובירושלים. בירושלים נוסד סמינריון למורים שאליו נכנסו כמעט כל תלמידי הסמינריון של ה"עזרה". בראש המוסד החשוב הזה עומד המורה והסופר הידוע ר' דוד ילין.

לקול-הקורא שבא מא"י מהר הועד הפועל הציוני לבא לעזרת לוחמי השפה העברית. ההנהגה הציונית הביעה את רגשי ברכותיה החמות לחלוצי עמנו והודיעה להם ע"י התלגרף, שלוקחת היא בידיה את העבודה הגדולה הזאת וכי נכונה היא להקדיש את מיטב כחותיה כדי לברוא בשביל ילדי ישראל בית ספר עברי נאמן וטהור. בישיבות הראשונות הקדיש הועד הפועל סכום של 35 אלפים פראנק ולזה באה גם התמיכה השנתית של הועד האודיסאי בסכום של 25 אלפים. באופן כזה נתנה האפשרות החמרית להבטיח את קיומם של בתי הספר החדשים בזמן הראשון. אולם על העם העברי לדעת, כי לפנינו עומדת כעת תעודה גדולה ורמה: לגשם את חלומם הישן של טובי עמנו וחלוציו הלאומיים שקראו ימים על שנה, שעלינו לקחת בידינו את החנוך העברי הלאומי בארץ אבות. ובגשתנו עכשיו לברוא בארץ אבות בתי ספר עבריים לקחנו עלינו לא רק עבודה פדגוגית וחנוכית, כ"א גם תעודה מדינית גדולה שממנה תוצאות חשובות לכל ענפי עבודתנו במזרח. מנקודת השקפה זו נבא לכלל הכרה, כי העבודה הזאת דורשת מאתנו הרבה כחות והרבה קרבנות. עם ישראל צריך עתה להראות, כי כל קרבן לא ייקר בעיניו בעבודה הלאומית המרוממה הזאת.

הועד הפועל הציוני פנה אל העם העברי שיחיש לעזרת חלוצי עמנו. העם נתן לנו כבר את תשובתו. מכל קצוי ארץ שולחים לנו יום יום ברכות חמות וסכומים שונים גדולים

וקטנים בעד בנין התחיה. ויזכור נא כל אחד מאתנו, כי קריאה גדולה מאחדת כעת את כל אחינו מקרוב ומרחוק:

“גאולה תהיה לחנוך העברי בארץ ישראל!”

* * *

ישיבת הקורטוריום של יום 22 פברואר¹⁵, שעליה נפל הגורל לבקר מחדש את ההחלטות הקודמות, הביאה נצחון גמור להיהדות הלאומית. את צדקת דרישותינו הכירו גם חברינו האמריקניים, ויחד עם יורשי המנוח וויסוצקי, עלה הדבר להסיר את החרפה מעל כבודנו הלאומי בארץ ישראל.

להסתדרות הציונית לא היו עד עתה באי-כח רשמיים בתוך הקורטוריום. הד"ר שמריהו לויין ואחד-העם השתתפו בישיבות בתור באי-כחם של בית וויסוצקי. רק הד"ר יחיאל צ'לעגאוו היה האחד בתוך הקורטוריום בתור באי-כח של הקרן הקימת. ישיבת הקורטוריום האחרונה החליטה, שלועד הפועל הציוני יש הרשות לבחור מצדו שלשה חברים בתור באי-כח רשמיים של ההסתדרות הציונית.

בישיבת הקורטוריום הקודמת נלחמו שלשת באי כח הציונים בראש וראשונה בשביל הנהגת הלימודים בשפת עבר לכל הפחות בבית הספר הריאלי. ישיבת הקורטוריום האחרונה החליטה, שלשון ההוראה של למודי הפיזיקה ומתמטיקה תהא עברית מן היום הראשון גם בהטכניקום, וכעבור זמן של ארבע שנים ישובו וידונו איזה מקצועות טכניים חדשים מוכשרים להלמד בשפה העברית. כל המורים והפרופיסורים שאינם יודעים עברית מחויבים במשך הזמן הנ"ל ללמוד אותה ולהשתלם בה.

העזרה מסלקת את ידיה לגמרי מפתיחת בית ספר ריאלי על יד הטכניקום בחיפה.

זו היתה אחת משאיפותינו היותר חזקות: לבלי תת לעשות פרץ בחומת החנוך העברי, לבלי תת מקום לבתי ספר בינונים בשפה זרה ורוח זר. נתקבלה החלטה שעל העזרה לעזוב את המערכה, – ואת בית הספר בחיפה יסדנו אנו. זהו נצחון חשוב בעד החנוך העברי!

ולא בזה, שמקצוע זה או אחר ילומד בעברית או אפילו שבית הספר כלו יתנהל עתה בעברית מתגלה הנצחון: פה נצח הרעיון העברי, הוכרה זכותה של השפה העברית. אין כל פלא, אפוא, אם הנצחון שלנו, נצחון העברית עשה רושם ניכר גם על חוגים אי-יהודיים בטורקיה וארץ ישראל. בחוגים האי-יהודיים האלה מביטים על נצחון השפה העברית כעל הופעה פוליטית אופית שעם קיומה והשפעתה צריך יהיה להתחשב בימים הבאים.

15. 1914. ישיבה זו הייתה בברלין. לקבלת החלטות אלה גרם לא מעט לחץ החטיבה האמריקנית, שהרוח החיה בה היה ד"ר י"ל מאגנס.

אולם שגיאה מרה תהיה מצד אלה מחובבי עמנו וארצנו שיסתפקו בנצחון זה ויתנחמו כי שקטה המלחמה והכל על מקומו כבר בא בשלום. אם אמנם תמו ימי המלחמה והתסיסה – הנה עלינו לדעת שעתה מתחילה לפנינו תקופה חדשה ורבת ערך בשביל ההוה והעתיד של החנוך העברי הלאומי. ידע נא כל אחד מאתנו שרק עתה מתחילה העבודה העיקרית, המסודרה, – עבודת היצירה והפעולה. היהדות הלאומית לקחה עליה חובה גדולה, חובה של חנוך דור צעיר, חי ורענן בארץ אבות, דור של אזרחים עבריים בארץ העברים – ותדע נא היהדות הלאומית שאין חובה זו נמלאת בסכומים ובנדבות זמניים וארעיים, כי אם בעבודה תדירית ומתמידה בכל תפוצות עמנו.

הצעדים המוחלטים הראשונים כבר נעשו. נוסדה ועדה מיוחדת לשאלת החנוך שבה נכנסים באי-כח של כל החברות הלאומיות בארץ ובגולה. הועדה הזאת תפקח על כל בתי הספר העבריים החדשים והיא תסדר את כל עניני החנוך בהסכם כללי. בבתי הספר העבריים החדשים ימצאו ילדי ישראל בית נאמן, אשר ישמור ויגן על מסורת העם ויחנך את הדור הצעיר ברוח העם ושפתו באהבה נאמנה לכל קדשי האומה. ידאגו נא כל חובבי עמנו וארצנו שיתקים הבית הנאמן הזה על הררי ציון כחומה בצורה ומבטח עז לכל בני עמנו בארץ ובגולה.

למלחמת השפות בארץ ישראל (חוברת,
בהוצאת לשכת המרכז הציוני, ברלין, תרע"ד)